

บทที่ 9

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน เป็นโครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการที่จังหวัดเชียงใหม่ มอบหมายให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เสนอรูปแบบทางเลือกในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันโดยการนำเสนอเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการนำไปใช้สำหรับในแต่ละพื้นที่ เพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาวิกฤตหมอกควันที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถนำวิธีการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปใช้เพื่อลดการเผาทุกประเภทได้เอง อันจะส่งผลให้การแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่มีผลสำเร็จอย่างยั่งยืน

9.1 บทสรุป

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยรวม 5 ประการ คือ **ประการแรก** คัดเลือกชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาวิกฤตหมอกควันสูง และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพอย่างน้อย 50 แห่ง **ประการที่สอง** ศึกษาและเสนอรูปแบบทางเลือกแก่เกษตรกรรวมถึงประชาชนในการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยใช้อ้างอิงความรู้ที่ได้จากศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาวิกฤตหมอกควัน **ประการที่สาม** จัดหาอุปกรณ์หรือครุภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับเทคโนโลยีที่เลือกใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาหมอกควันในแต่ละชุมชนตำบล หมู่บ้านในพื้นที่ตัวอย่างที่ได้รับคัดเลือก และจัดหาอุปกรณ์และครุภัณฑ์ประกอบกิจกรรมการสัมมนา อบรมเชิงปฏิบัติการ และการทำ Focus Group ประจำหน่วยถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ **ประการที่สี่** จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับความรู้และวิธีปฏิบัติในการนำอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเทคโนโลยีที่เลือกใช้ในการลดปริมาณหมอกควันแก่ชุมชนในพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายเยาวชนไม่น้อยกว่า 600 คน และผู้นำชุมชนไม่น้อยกว่า 400 คน เมื่อสิ้นสุดโครงการ **ประการสุดท้าย** จัดกิจกรรมการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน การใช้เทคโนโลยีเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน โดยนำเสนอระบบการบริหารจัดการแก่ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้โครงการเกิดความยั่งยืน (sustainability)

เป้าหมายของโครงการกำหนดไว้ 4 ประการ คือ **ประการแรก** จังหวัดเชียงใหม่มีหมู่บ้าน/ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาหมอกควันไม่น้อยกว่า 50 แห่ง สำหรับเป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้การแก้ไขหมอกควันให้แก่หมู่บ้าน/ชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ **ประการที่สอง** จังหวัดเชียงใหม่มีแนวทาง หรือรูปแบบทางเลือกสำหรับประชาชนในพื้นที่ในการแก้ไขปัญหาหมอกควันที่หลากหลาย ทำให้หมู่บ้าน/ชุมชนสามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้หลากหลาย และเหมาะสมต่อชุมชนของตนเอง **ประการที่สาม** ตำบล/หมู่บ้านที่ได้รับคัดเลือก มีความพร้อมด้านบุคลากรในการแก้ไขปัญหาหมอกควันในพื้นที่ ซึ่งเสริมสร้างชุมชนให้มีศักยภาพและความพร้อมในการในการแก้ไขปัญหาหมอกควันอย่างมีประสิทธิภาพ **ประการสุดท้าย** เกิดเครือข่ายชุมชนระดับตำบล หมู่บ้านที่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับพื้นที่ตัวอย่าง

การดำเนินงานตามโครงการเป็นการศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การจัดเวทีสาธารณะประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Forum) การศึกษาวิจัยจากเอกสาร (documentary research) การวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) ความคิดเห็นและข้อมูลพื้นฐานบางด้าน การสังเกต (observe) สภาพความเป็นจริงในพื้นที่ภาคสนาม การศึกษาจากเอกสาร การสังเคราะห์องค์ความรู้และถอดบทเรียนต่าง ๆ เพื่อสรุปเสนอรูปแบบทางเลือกในการจัดการกับปัญหาหมอกควันในพื้นที่ชุมชน จากนั้นจึงจัดให้มีโครงการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตหมอกควันให้กับกลุ่มเป้าหมายผู้นำชุมชนจำนวน 400 คน และเยาวชนจำนวน 400 คน ในโครงการฯ จาก 50 ชุมชน ที่ได้รับเลือกเข้าร่วมเป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ ทั้งนี้ในการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับกลุ่มเป้าหมาย โครงการฯ ได้จัดหาอุปกรณ์และ/หรือครุภัณฑ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น และเหมาะสมสำหรับการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนสำหรับประกอบการใช้งานในแต่ละรูปแบบทางเลือกในพื้นที่ เพื่อให้ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสามารถป้องกันและ/หรือจัดการกับปัญหาหมอกควัน โดยมีชุมชนเป็นฐานด้วยการมีส่วนร่วม (participation) จากทุกภาคส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) เข้าใจถึงกระบวนการในการจัดการแต่ละรูปแบบทางเลือก (alternative model) ทั้งนี้เพื่อให้ระบบนี้เกิดความยั่งยืน

ในการคัดเลือกชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาวิกฤตหมอกควันสูง และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีพิจารณาจากความเข้มแข็งของเครือข่ายภายในชุมชน ผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชนในพื้นที่โดยใช้ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 กรมควบคุมมลพิษ และข้อมูลดาวเทียมระบบภูมิสารสนเทศ (Geographical Information System: GIS) ประกอบการพิจารณาคัดเลือก แล้วจึงทำการคัดเลือกพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดวิกฤตหมอกควัน

จากไฟฟ้า และการเผา โดยแบ่งระดับความเสี่ยงออกเป็น 4 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับปานกลาง ระดับต่ำ และพื้นที่ไม่เสี่ยงรวมทั้งสิ้น 50 แห่ง ใน 25 อำเภอ

คณะผู้วิจัยได้เสนอรูปแบบทางเลือก (Alternative models) ต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน รวมทั้งหมด 20 รูปแบบทางเลือก โดยจัดกลุ่มรูปแบบทางเลือกที่มีรูปแบบใกล้เคียงกัน เป็น 8 กลุ่มรูปแบบทางเลือกที่ได้จากการศึกษาวิจัยใน “โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมศึกษาวิจัยทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน และการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวัง” พร้อมทั้งจัดทำคู่มือคำอธิบายการนำรูปแบบทางเลือกแต่ละแบบไปปฏิบัติ เพื่อให้เข้าใจและปฏิบัติได้ง่ายต่อผู้ใช้ ซึ่งอาจจะเป็นเกษตรกร ชาวบ้านทั่วไปทั้งในพื้นที่เขตชนบทหรือเขตเมืองตลอดจนเยาวชนนักเรียนนักศึกษา เพื่อให้ได้ทราบรายละเอียดรูปแบบวิธีการ และการปฏิบัติในแต่ละรูปแบบทางเลือก ให้สามารถนำไปใช้ได้ง่าย ๆ หรืออาจเป็นแบบอย่างในการนำไปปรับใช้ หรือสามารถนำไปขยายผลให้กับพื้นที่อื่นได้

คณะผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน” ให้กับผู้นำชุมชน แกนนำเครือข่ายภายในชุมชนและเยาวชนในโรงเรียนในโครงการฯ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ แนะนำรูปแบบทางเลือก รวมทั้งการสาธิต และให้ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้ทดลองลงมือปฏิบัติด้วยตนเองในการป้องกันแก้ไขปัญหาหมอกควันให้กับชุมชน ซึ่งมีผู้สมัครเข้าร่วมโครงการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการดังกล่าวรวม 14 รุ่น จำนวน 50 ชุมชน จากทุกอำเภอรวมทั้งหมด 25 อำเภอ ผู้เข้าร่วมอบรมฯจำนวนทั้งสิ้น 1,580 คน ประกอบด้วยผู้นำชุมชนจำนวน 827 คน และเยาวชน จำนวน 753 คน

คณะผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน 2 กิจกรรม กิจกรรมแรก ได้แก่ การจัดตั้ง “กองทุนสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน” จำนวนรวมทั้งหมด 50 กองทุน ๆ ละ 25,000 บาท (สองหมื่นห้าพันบาท) ในพื้นที่ 50 ชุมชน โดยกำหนดหลักเกณฑ์การจัดตั้งและบริหารกองทุนเพื่อให้ชุมชนที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวเกิดการมีส่วนร่วม มีจุดเชื่อมโยงกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่สามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้เบื้องต้นในระดับหนึ่ง สามารถนำไปใช้ต่อยอดตามความเข้มแข็งของแต่ละชุมชน หรือการใช้เป็นฐานในการไปแสวงหาแหล่งสนับสนุนการจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันตลอดจนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระยะยาวได้ต่อไป กิจกรรมที่สอง ได้แก่ “การสนับสนุนเครื่องบดย่อยกิ่งไม้ใบไม้ (เอนกประสงค์)” ให้แก่ ชุมชน โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ฯ จำนวน 12 เครื่อง เพื่อใช้ในกิจกรรมการป้องกันและลดปัญหาหมอกควัน

ด้วยการจัดการเผา และเป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สามารถใช้ถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาภายในชุมชนของตนเอง และให้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

คณะผู้วิจัยได้นำเทคโนโลยีสารสนเทศในรูปแบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นช่องทางในการสื่อสาร (communicate) และในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารตลอดจนองค์ความรู้ ประสบการณ์ บทเรียนต่าง ๆ ในการจัดการกับเศษซากของเหลือใช้ การเผาในครัวเรือน ในแปลงเกษตร และในที่โล่ง ฯลฯ โดยการทำงานในสองรูปแบบ คือ แบบแรก “การจัดตั้งเว็บท่า(Web Portal)” ขึ้นภายในโดเมน (Domain) ของเว็บไซต์อย่างเป็นทางการ (Official Website) ของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีที่อยู่ คือ <http://www.pol.cmu.ac.th/smogproject/index.htm> ภายในเว็บไซต์ของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และแบบที่สอง การใช้ “สื่อสังคมออนไลน์ (Online Social Media)” โดยการพัฒนาช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ดังกล่าวในสองรูปแบบ คือ รูปแบบแรก การเผยแพร่ข้อมูลตัวอักษรและรับผลตอบกลับผ่านเครือข่าย “ทวิตเตอร์ (Twitter)” และแบบที่สอง การเผยแพร่ข้อมูลประเภทสื่อผสม (Multimedia) ผ่านทางเครือข่าย “เฟสบุ๊ก (Facebook)”

9.2 ข้อเสนอแนะ

โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน ได้นำเสนอรูปแบบทางเลือก (Alternative models) ต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน โดยจัดกลุ่มรูปแบบทางเลือกที่มีรูปแบบใกล้เคียงกัน 8 กลุ่มรูปแบบทางเลือก รวมทั้งหมด 20 รูปแบบทางเลือกที่ได้จากการศึกษาวิจัยใน “โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมศึกษาวิจัยทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน และการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวัง ในกลุ่มรูปแบบทางเลือกที่เกี่ยวกับการข้อเสนอให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่านั้น บางทางเลือกเป็นรูปแบบทางเลือกที่เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่ต้องการนำเสนอแนวทางขึ้นรองรับนโยบายที่รัฐบาลอยู่ในขั้นกำลังเริ่มทดลองนำมาใช้ กล่าวคือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ประกาศ ณ วันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2553 ที่รัฐบาลมีนโยบายให้ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นชุมชนมีสิทธิได้รับหนังสืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามนโยบายโฉนดชุมชนของรัฐบาล โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการกลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐ เจ้าของที่ดิน ชุมชน และประชาชน เพื่อดำเนินการขออนุญาตให้เป็นไปตามที่กฎหมายและหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการตามระเบียบนี้กำหนด เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากที่ดินของรัฐ ตลอดจนการมีส่วนร่วม

ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ยั่งยืน และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน และรูปแบบทางเลือกที่คณะผู้วิจัยเสนอการอนุญาตให้ประชาชนสามารถปลูกไม้หวงห้ามและเป็นไม้เศรษฐกิจได้ โดยที่ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการป่าไม้ที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันควรมีการปรับปรุงในบางประเด็นเพื่อไม่ให้มีปัญหาและอุปสรรคต่อประชาชนในการนำไม้หวงห้ามและเป็นไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้สนเขา ไม้อบเชย ฯลฯ มาปลูกเสริม หรือปลูกทดแทนการปลูกข้าวโพด ข้าวไร่ หรือถั่ว ทดแทนในพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกเดิม เพื่อลดการเพาะปลูกพืชไร่โดยเฉพาะพืชเชิงเดี่ยวในไร่นาบริเวณที่เป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดการเผาเศษวัสดุเหลือทิ้งจากการเตรียมแปลงเกษตร รูปแบบทางเลือกนี้สามารถนำไปใช้ในพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านได้นำไปใช้เป็นพื้นที่ปลูกไร่นาเดิม และให้สิทธิแก่ผู้ปลูกในการเป็นผู้รับผลประโยชน์ในสัดส่วนที่พึงใจ จากไม้หวงห้ามและเป็นไม้เศรษฐกิจที่ปลูก ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเพิ่มปริมาณไม้หวงห้ามและเป็นไม้เศรษฐกิจในพื้นที่ป่า โดยที่ชาวบ้านผู้ปลูกก็ได้รับประโยชน์จากการปลูก ในขณะเดียวกันก็ควรจะกำหนดเงื่อนไขโดยกำหนดหน้าที่ให้กับชาวบ้านที่ปลูกและได้รับผลประโยชน์นั้นต้องเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาป่าไปพร้อมกันด้วย และต้องไม่มีการรुक้าพื้นที่ป่าเพิ่มมากกว่าพื้นที่ที่ได้ทำประโยชน์อยู่เดิม ทั้งนี้รายละเอียดอื่นอาจปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมโดยคงหลักการสำคัญที่ต้องทำให้ปริมาณไม้หวงห้ามในพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น (ปัจจุบันไม้หวงห้ามเหล่านี้ในพื้นที่ป่ามักถูกลักลอบตัดโค่นและกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม) ขณะเดียวกันผู้ปลูกก็เป็นผู้รับได้ผลประโยชน์จากไม้หวงห้ามนั้นด้วยจำนวนหนึ่ง (ไม่ใช่การอนุญาตให้ผู้ปลูกได้ประโยชน์โดยการตัดไม้ไปใช้ทั้งหมด) ข้อเสนอเชิงนโยบายนี้คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะเป็นประเด็นทางสังคมประเด็นหนึ่งที่สอดคล้องกับนโยบายเร่งด่วนในขณะนี้ของรัฐบาลที่ต้องการเร่งสร้างความปรองดอง และการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอของคณะผู้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนโครงการวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ร่วมกับ Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) เยอรมนี (พิทยา และคณะ, 2550) ที่พบว่าปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยที่มีผลจากหลายสาเหตุ เช่น ประชากรเพิ่มเนื่องจากมีอัตราการเกิดสูงและการอพยพเข้าพื้นที่ พื้นที่เกษตรในหุบเขาหายไปเนื่องจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ กฎหมายเขตป่าสงวนและอุทยาน กฎหมายด้านสิทธิในที่ดิน กฎหมายห้ามการปลูกฝิ่น นำไปสู่ปัญหาในพื้นที่ห่างไกลและทุรกันดาร และกำลังเป็นปัญหาในพื้นที่ใกล้เมือง เช่น ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรง ตลอดจนปัญหาหมอกควันในเมือง จากการที่ต้องใช้ที่ดินซ้ำและบ่อยครั้งต่อปี ความมั่นคงทางด้านอาหารลดลงและความยากจนเพิ่มขึ้น การชะล้างตลิ่งหน้าดินและการชะล้างธาตุอาหาร ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ผลผลิตต่อพื้นที่ลดลง ทำให้ต้องใช้

ปุ๋ยเคมีเกษตรเพิ่มขึ้น ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง แต่การปนเปื้อนของสารเคมีเกษตรเพิ่ม สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเสื่อมโทรมจนก่อปัญหาภัยพิบัติ สิ่งเหล่านี้เป็นวงจรความยากจนในชนบทเขตพื้นที่ภูเขาของประเทศไทยและของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าจะทำให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ป่าและการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะนโยบาย “สิทธิในความเป็นไทย” และ “สิทธิในที่ดินถือครอง” ซึ่งปัจจุบันรัฐยังไม่มีนโยบายหรือข้อกฎหมายเกี่ยวกับการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติที่ชัดเจนเหมือนกรณีของที่ดิน สปก. การขาดสิทธิทางกฎหมายดังกล่าวทำให้เกษตรกรยังใช้ที่ดินบนที่สูงอย่างขาดความสำนึกในการอนุรักษ์ ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อน มีความเชื่อมโยงทั้งมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เช่น การที่จะทำให้เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งได้ ทุกครอบครัวต้องมีอาชีพ มีรายได้สูงกว่ารายจ่าย มีวิถีการผลิตและการบริโภคที่เกิดความสมดุลในพื้นที่ที่เป็นไปได้ ควรมีการผลิตอาหารให้พอแก่การบริโภคเองให้ได้มากที่สุด เพื่อความมั่นคงด้านอาหาร ชุมชนควรจัดการการใช้ที่ดินอย่างเป็นธรรม มีการขุดสระน้ำของครอบครัว มีการปลูกต้นไม้ให้มากที่สุดทั้งของครอบครัวและที่เป็นป่าชุมชน มีธุรกิจชุมชน มีการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน ทั้งหมดเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนอันเข้มแข็ง ระบบเศรษฐกิจมหภาคต้องเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชนอย่างเกื้อกูลกัน (ประเวศ, ม.ป.ป.)

ข้อเสนอในเชิงนโยบายประเด็นที่สองของคณะผู้วิจัย คือ การจัดตั้ง “กองทุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน” สำหรับชุมชนที่มีความพร้อมและเข้าร่วมอยู่ในแหล่งเรียนรู้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้จัดตั้งขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นการนำร่องในทุกอำเภอ ๆ ละ 2 กองทุน ในระดับชุมชน ด้วยวงเงินก่อตั้งประมาณกองทุนละ 25,000 (สองหมื่นห้าพันบาทถ้วน) และในอนาคตกองทุนเหล่านี้รวมทั้งภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรช่วยกันรณรงค์ขอความร่วมมือสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างๆ ทั้งจากภายในชุมชน เช่น อบต.ในพื้นที่ หรือจากแหล่งทุนอื่นนอกพื้นที่ เช่น หน่วยงานธุรกิจเอกชนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (corporate social responsibility) ซึ่งปัจจุบันองค์กรธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์ในด้านนี้อยู่ด้วยเริ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ อย่างไรก็ดี ในระยะแรกคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด ควรเป็นหน่วยงานในลำดับต้น ๆ ที่ควรจัดสรรเงินงบประมาณสนับสนุน เช่น อาจเริ่มจากปีละ 0.1 ถึง 0.5 % อย่างต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ เพื่อให้กองทุนที่มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อย ๆ เติบโตได้อย่างมั่นคง

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบกำหนดเกณฑ์การจัดสรรเงินอุดหนุนให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศก็ควรจะเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่จะมีการนำเกณฑ์พิจารณาด้านตัวชี้วัดเกี่ยวกับพื้นที่เสี่ยงภัยจากปัญหาหมอกควัน และ/หรือนำเกณฑ์การมีผลงาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านนี้ขององค์กรท้องถิ่นในการให้เงินสนับสนุนสนับสนุนเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีแรงจูงใจ หรือได้รับรางวัลในการปกป้องหมอกควันหรือสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอในประเด็นที่สาม เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชน หรือองค์กรเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ในการป้องกันแก้ไขปัญหาหมอกควันตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในระดับชุมชน ตำบล/หมู่บ้านมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมในการติดตามดูแลอย่างต่อเนื่องในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง โดยอาจเริ่มจากการสื่อสารให้ชุมชนในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาหมอกควันและการเผาทราบว่าจะมีการติดตามคัดเลือกชุมชน หรือ เครือข่ายแหล่งเรียนรู้ในการป้องกันแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน หรือ “กองทุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน” ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาแล้วเพื่อ “ให้รางวัล” ถิ่นชนะการประกวด เป็นต้น